

Merkitys syntyy kontekstissa

Riitta Pyykkö

Ihalainen, Pasi & Valtosen, Heli. (Toim.). (2022). *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*. Gaudeamus. 207 sivua.

Akatemiaprofessori Pasi Ihalainen ja yliopistotutkija Heli Valtosen toimittama teos *Sanat siltana menneisyyteen* käsittelee kielellisten menetelmien hyödyntämistä historian tutkimuksessa. Kirjoittajat tulevat Jyväskylän yliopiston lisäksi Itä-Suomen ja Helsingin yliopistoista sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta. Teos on tarkoitettu oppikirjaksi ja oppaaksi opinnäytetöiden tekijöille, mutta se palvelee myös varttuneempia tutkijoita. Ponnin teoksen kirjoittamiseen on ollut havainto historian menetelmäoppaiden suhteellisesta vähäisyydestä ja toisaalta kielellisten menetelmien käytön yleistymisestä historian tutkimuksessa.

Teoksen ensimmäisessä luvussa kirjan toimittajat johdattelevat yleisesti kielellisesti suuntautuneeseen historian tutkimukseen. Toinen, professori Miikka Pyykkösen ja Heli Valtosen kirjoittama luku tarkastelee diskurssianalyysin eri lajien soveltamista historian tutkimuksessa. Kolmannessa luvussa yliopistotutkija Jani Marjasen ja Pasi Ihalaisen aiheena on käsitehistoria. Neljäs, tutkijatohtori Kaarlo Havun ja apulaisprofessori Mikko Tolosen kirjoittama luku keskittyy kontekstoivaan aatehistoriaan. Viidennessä luvussa Pasi Ihalainen ja tutkimusprofessori Taina Saarienen pohtivat kielentutkimuksen käsitteiden soveltamista historian tutkimuksessa, ja teoksen päättää tutkimuspäällikkö Ilona Pikkasen kirjoittama luku kerrontateoreettisesta historian tutkimuksesta.

Vaikka retoriikka on tärkeä alue kaikille kielellä vaikuttamisesta ja vallasta kiinnostuneille, kirja ei sisällä erillistä lukua retoriikan tutkimuksesta. Aihetta sivutaan kuitenkin useissa luvuissa. Esimerkiksi käsitehistorialla, diskurssianalyysillä ja retoriikalla on paljon yhteistä. Perusteluna ratkaisulle on lisäksi se, että retoriikasta on olemassa runsaasti aiempaa kirjallisuutta.

Kaikissa luvuissa käsitellään myös digitalisaation vaikutuksia tutkimukseen. Aineistojen määrällinen kasvu ja laskennallisten menetelmien aiempaa voimakkaampi tulo historian tutkimukseen on merkittävä muutos. Se edellyttää myös suurten aineistojen käytön

rajoitusten tunnistamista, mihin kirjassa kiinnitetäänkin hyvin huomiota.

Diskurssi ja konteksti tutkimuskohteina

Teoksen kaksi keskeistä käsitettä ovat diskurssi ja konteksti. Kielenkäytön kontekstit luovat merkityksiä, ja käsitteet, käsitykset sekä diskurssit muuttuvat ajassa. Käsitteitä voidaan muuttaa sekä tietoisesti että tiedostamatta. Käsitehistoriallinen tutkimus on kiinnostunut tapauksista, joissa historiallinen ja kielellinen muutos nivoutuvat yhteen. Diskursseja voidaan tarkastella sekä yhteiskunnallisesti tuotettuina että yhteiskunnallista ymmärrystä tuottavina. Kuten kirjoittajat korostavat, diskurssi ei ole yksiselitteinen käsite eikä diskurssianalyysi systemaattinen menetelmä, minkä vuoksi on tärkeää määritellä ne kussakin tutkimuksessa erikseen.

Suurin osa käsitehistoriallisesta tutkimuksesta suuntautuu käsitteellisten muutosten synkroniseen tarkasteluun, mutta kirjoittajien suositus on myös yhdistää diakronista ja synkronista tarkastelua. Eri kielten käsitehistoriallinen tarkastelu on haasteellista, mutta sen avulla voidaan paikantaa vaikutteiden kulkeutumisen reittejä ja kansainvälisiä yhteyksiä. Digitalisoituminen avaa tässäkin uudenlaisia mahdollisuuksia laajojen tekstikorpusten hyödyntämiseen.

Myöskään aatehistorialla ei ole selvää yhtenäistä teoreettista

tai metodologista pohjaa, ja jonkinlainen aatehistoriallinen piirre voidaan nähdä lähes kaikessa historiantutkimuksessa. Tässä teoksessa aatehistorian tarkastelu lähtee brittiläisestä kontekstioivasta tutkimuksesta, menneisyyden tekstien yhdistämisestä sellaisiin poliittisiin diskursseihin, joissa ne muotoutuivat. Jälleen digitaaliset menetelmät tehostavat tutkimusta.

Monimenetelmäiset lähestymistavat historiantutkimuksessa

Historiantutkimuksessa voidaan soveltaa myös kielentutkimuksessa kehitettyjä käsitteitä. Sitä käsittelevät luvussaan Ihalainen ja Saarinen. Monella poliittisen historian osa-alueella menneisyyden rakenteiden ja tapahtumien tarkastelun yhdistäminen poliittisen kielen analyysiin tuo kokonaisvaltaista ymmärrystä menneisyyden prosesseista. Diskurssianalyttiset menetelmät mahdollistavat myös vähemmälle huomiolle jääneiden poliittisten prosessien tarkastelun. Kerrontateoreettisista näkökohdista lähtevä tutkija siirtyy tavallaan lähdekritiikkiä korostavan tutkimuksen ulkopuolelle. Olennaista on, miten kerrotaan

se, mitä tapahtui. Pikkasen luvun lähtökohtana on ajatus kertomuksista asenteita, ideologioita, arvoja ja ajattelutapoja kannattelevina, kulttuurisidonnaisina mutta samalla ajallisesti ja paikallisesti siirtyvinä muotoina. Kertomuksia tarkastellaan osana laajempaa kulttuurista ja historiallista kontekstia, mitä voidaan täydentää retoriikan tutkimuksen menetelmillä. Samasta tapahtumasta tehtyjä tekstejä voidaan myös vertailla.

Kirjassa esitellyissä tutkimusmetodeissa ja tutkimuksellisissa lähtökohdissa on paljon samaa, ja osin niiden välille on vaikea tehdä selvää eroa. Osa luvuista vertailee ja selvittää lähestymistapojen eroja, osa keskittyy esittelemään yhtä lähestymistapaa. Lähestymistavat lomittuvat toisiinsa ja ovat lisäksi kaikki peruslähtökohdiltaan monimenetelmäisiä.

Kuten jo edellä mainitsin, useissa luvuissa tarkastellaan myös digitaalisten aineistojen mukanaan tuomia uusia mahdollisuuksia ja muutoksia tutkimusmetodeihin. Laskennallisten menetelmien tulo osaksi historiantutkimusta ei ole niinkään uusi metodologia vaan pikemmin tutkimusote. Se mahdollistaa entistä laajempien teksti-

joukkojen erittelemisen, mikä on ehkä antoisinta yhdistettynä relevanttien tekstien lähilukemiseen.

Kirjoittajat määrittelevät itse kirjan esipuheessa otteensa ”katsauksenomaiseksi ja käytännönläheiseksi”, mikä pitää paikkansa. Teoreettisia lähtökohtia avataan ja havainnollistetaan toimivien esimerkkien avulla. Erityisen valaisevasti esimerkkejä käytetään Ihalaisen ja Saarisen luvussa (vuoden 1917 tilanne Suomessa; kiista naisten äänioikeudesta), Marjassen ja Ihalaisen luvussa (Suomen 1800-luvun historia, kansakunnan rakentaminen) sekä Pyykösen ja Valtosen luvussa (saamelaiset). Lukujen alussa olevat ingressit ja tiivistelmät ovat hyviä, ja kirjan lopussa oleva sanasto on hyödyllinen.

Kielellinen muutos sekä heijastaa että tuottaa historiallista muutosta. Teos on siten antoisa myös kielentutkijoille, erityisesti kielen ja yhteiskunnan muutosten vuorovaikutuksesta kiinnostuneille. Kirjan ulkopuolelle jäänyt, itseäni askarruttanut kysymys on nuorten kielitaidon kapeutuminen. Sanat eivät enää toimi silta- ja menneisyyteen, ellei niitä lueta alkukielellä. ■